

Богдан ЯНИШИН,*orcid.org/0000-0003-0386-2530**кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України (Київ, Україна), bogdanyanyshyn@gmail.com***Bohdan YANYSHYN,***Ph D (History), Senior Research Fellow of Department of History of Ukraine of the XIX – early XX cc., Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine), bogdanyanyshyn@gmail.com***THE OSSOLINEUM: A NEW HISTORIOGRAPHIC GENERALIZATION (GALICJA. STUDIES AND MATERIALS. 200 YEARS OF THE OSSOLINEUM. VOLUME 3. RZESZOW, 2017. 515 p.)****ОССОЛІНЕУМ: НОВЕ ІСТОРІОГРАФІЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ (GALICJA. STUDIA I MATERIAŁY. 200 LAT OF OSSOLINEUM. VOLUME 3. RZESZOW, 2017. 515 p.)**

У 2017 р. побачив світ третій том часопису Інституту історії Жешувського університету «Galicja. studia i materiały», присвячений двохсотліттю діяльності Оссолінеуму (польською – Zakład Narodowy imienia Ossolickich) – установи, яка отримала свою назву на честь засновника Юзефа Максиміліана Оссолінського та дала життя багатьом польським інституціям, що опікувалися чи не всіма сферами культурного життя в Галичині.

Відзначимо, що редакторам видання вдалося підібрати професійний дослідницький склад, запросивши до співпраці істориків з Польщі та України, котрі представили різноманітні дослідницькі осередки (Вроцлав, Варшава, Краків, Жешув, Львів, Дрогобич) та вже мають у своєму доробку пов'язані з тематикою видання солідні праці. Це якнайкраще відобразилося на рівні цього тому часопису, заповненому справді вартісними текстами, що містять багато нового матеріалу і відкривають нам незнані риси у, здавалося б, такому вже добре відомому історіографічному образі Оссолінеуму. Цінністю зібраних текстів є їхня тематична різноплановість і жанрова різноманітність. Адже автори, реалізуючи часто відмінні нарративні стратегії, нерідко звертаються до одних і тих же сюжетів з різних сторін, тим самим ніби створюючи стереоскопічну картину цієї найповажнішої східногалицької польської інституції.

Добре продуманою є структура видання. Матеріали систематизовано за рубриками: «Дослідження і статті», «Матеріали», «Рецензії» та «Хроніка», а завершує ювілейну книгу бібліографія з історії Галичини за 2012 р.

Відкриває третій том часопису праця Мацея Матвійова (Вроцлавський університет) «Вогні та тіні літературної кураторії Любомирських в Національному Закладі ім. Оссолінських у Львові в 1827 – 1944 рр.». Автор добре відомий своїми оригінальними дослідженнями про Анджея Любомирського, а також про діяльність Оссолінеуму в часи Другої світової війни та боротьби за спадщину Закладу протягом 1945 – 1948 рр. У цьому нарисі М. Матвійов зосередився на висвітленні діяльності інституту кураторів, до завдань яких належали, окрім провадження наукової роботи, нагляд за загальною діяльністю установи та забезпечення фінансової незалежності Закладу. Автор успішно намагається розібратися у тонкощах взаємодії та розмежування посадових обов'язків кураторів і директорів інституції, що часом породжувало гострі протистояння. А відзначаючи безсумнівні заслуги Любомирських у збагаченні мистецьких колекцій Закладу, М. Матвійов вказує і на негативні моменти адміністрування родини в Оссолінеумі, адже інколи її представники трактували садибу як приватну оселю, приймаючи нерідко непродумані рішення, що не найкраще відбивалося на потребах установи, яка водночас була бібліотекою та музеєм.

Наступним у часописі опубліковано дослідження історика права з Варшавського університету Адама Редзика під назвою «З історії економічної кураторії Національного Закладу ім. Оссолінських у Львові – про правову суперечку (і чи тільки про це?)». Відзначимо новаторський характер студії, адже вперше, у величезному масиві літератури з історії Закладу, з'явилася праця такого типу. Як зізнається сам автор, це дослідження розпочалося випадково – з прочитаного на сторінках часопису «Głos Prawa» за 1937 р. судового вироку у кримінальній справі очільника економічної кураторії Оссолінеуму. Для того, щоби розібратися у цьому питанні, автор, з ретельністю професійного слідчого, вивчив історію створення і діяльності економічної кураторії й обставини порушення судової справи та ходу слідства. По суті, це була справа з визначення пріоритету при призначенні голови економічної кураторії, що розпочалася після смерті у 1930 р. її тодішнього очільника Міхала Байера, який не залишив по собі нащадків. Проблема полягала в тому, що згідно із заповітом Ю. М. Оссолінського, керувати економічним сектором міг чоловік – представник однієї з визначених родин (Броневіцких, Баєрів, Коженювських або Ледуховських) – визнаний старшим при визначенні наслідування. У тому випадку, якби ця особа була незаконнонародженою дитиною, вона могла згодом легітимізувати свій статус через шлюб матері з біологічним батьком. У цьому протистоянні, що тривало з 1931 до 1937 р., через всі судові інстанції пройшли два представники сім'ї Ледуховських – Мечислав та Станіслав. Як зазначає автор, хід подій і аргументів, висунутих його учасниками, породжують сумніви в тому, чи ця суперечка була лише правовою, адже в ній зачіпалися численні сімейно-моральні аспекти, оскільки суди повинні були неодноразово звертатися до питання про права незаконнонароджених, а згодом легітимованих дітей.

Наступне дослідження Гжегожа П. Банбяка з Варшавського університету стосується питань меценатства Національного Закладу ім. Оссолінських в ХІХ ст. Автор підняв дуже цікаву тему, адже, як відомо, Оссолінеум сам був плодом громадської жертвності, який представники польської культурної еліти заснували на початку ХІХ ст. як незалежну й аполітичну науково-мистецьку інституцію. Таке ідеологічно індиферентне позиціонування дозволяло уникати політичного тиску та виконувати важливу роль у збереженні національної ідентичності, вихованні інтелігенції та нагромадженні й збереженні спадщини «народу без держави».

У своєму тексті автор роздумує над феноменом меценатства, вивчає традиції цієї діяльності, виокремлює його характерні національні особливості. І на цьому тлі більш детально розглядає ініціативу закладання Оссолінеуму та, зокрема, створення Музею князів Любомирських як його невід'ємної частини. Реалізація цих проектів стала можливою завдяки меценатській діяльності, що реалізовувалася під гаслом: «Майбутнє – минулому». Значну частину дослідження Гжегожа П. Банбяка присвячено також меценатській діяльності самого Оссолінеуму, під патронатом і за кошти якого здійснювалося багато важливих науково-культурницьких акцій.

Стаття Божени Фігели з Національного музею Перемишльської землі присвячена створеним у Пшеворську князями Любомирськими історичній, мистецькій та книжковій приватним колекціям. У результаті укладеного в 1823 р. договору між Юзефом Максиміліаном Оссолінським та Генриком Любомирським, було створено Музей князів Любомирських, основою якого й стала пшеворська колекція. Протягом 1826 – 1870 рр. Генрик Любомирський та його син Єжи збагатили бібліотеку Оссолінеуму цінними рукописними та книжковими зібраннями, а музей – колекціями творів мистецтва, нумізматики, військових відзнак і зброї. Представленню генези та характеристики пшеворських колекцій передує короткий біографічний нарис про Генрика Любомирського та історико-правовий аналіз згаданого договору.

Агнешка Франчик-Цегла із Національного Закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві представила огляд книжкової колекції бібліотеки ім. Гвалберта Павліковського, яка на умовах окремого фонду і під власною назвою перейшла до Оссолінеуму у 1921 р. Авторка зосередилася на описі долі та функціонування книгозбірні родини Павліковських, започаткованої Гвалбертом Павліковським (1792 – 1852). Основа колекції нагромаджувалася в Медиці, згодом була перенесена до Львова. Особливий акцент авторка робить на драматичній долі бібліотеки в роки Другої світової війни та в повоєнний час.

Лідія Лазурко з Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка у дослідженні «Часопис Національної бібліотеки імені Оссолінських у Львові в ХІХ столітті»

представила історію діяльності першого власного видавничого наукового проекту Закладу, який з перервами різної тривалості виходив протягом 1828 – 1869 рр. Головною метою цього часопису була популяризація науки і культури у польському суспільстві, що в умовах бездержавності було розділене між різними імперіями. Авторка висвітлює історію видання крізь призму діяльності його редакторів і аналізує змістове наповнення чисел часопису. Такий підхід дав можливість створити достатньо повне уявлення про перші спроби започаткувати у Львові науковий журнал, про труднощі, пов'язані з його провадженням, про тематичне спрямування та особливості сприйняття цього видання читацькою аудиторією.

Ірина Глушик з Львівського національного університету ім. Івана Франка представила дослідження про наукову співпрацю між Августом Бельовським та Іваном Вагилевичем, що тривала понад три десятиліття і отримала суперечливі оцінки в історичній літературі. Головною сферою діяльності вчених був Оссолінеум – найперше як бібліотека, якою обидва користувалися в часи студентства, а згодом – як основне місце їхньої праці. А. Бельовський розпочинав тут свою кар'єру як скриптор, згодом був кустошем, а потім і директором Закладу. І. Вагилевич же формально працював в Оссолінеумі менше року, проте брав участь у великій кількості його видавничих проєктів. Єднали польського й українського колег також науковий інтерес до пам'яток давньої слов'янської літератури та тривала робота над «Словником польської мови» С. Б. Лінде. Ірина Глушик акцентує на позитивних моментах співпраці А. Бельовського та І. Вагилевича, які, удосконалюючи механізм функціонування бібліотеки Оссолінеуму, а на початку 60-х рр. XIX ст. також і архіву ради Львова, робили перші кроки в напрямі професіоналізації та інституціоналізації історичної науки у столиці галицького краю.

Йоанна Пісулінська з Жешувського університету підготувала дослідження про історичні студії одного з кураторів Закладу Мавриція Дідушицького. Він був аматором історії, автором праць, більшість з яких стосувалася минулого католицької церкви. Останню М. Дідушицький вважав найважливішою частиною історії людства. Як прихильник визнання абсолютного авторитету Папи, він підкреслював передовсім особливу прив'язаність польського народу до католицької віри та доводив слушність тієї вірності і поваги, що їх виявляла польська церква Апостольській столиці. А оскільки йому насамперед йшлося про переконливість власного бачення минулого, то дотримання засад об'єктивізму та критичності М. Дідушицький вважав за не надто важливі для себе вимоги.

Лідія Міхальська-Браха з університету Яна Кохановського в Кельцях подала кілька зауваг на тему ініціативи формування у львівському Оссолінеумі «сибірської бібліотеки», як окремого відділу пам'яток і спогадів з історії поляків у Сибіру в XIX ст. Цю пропозицію ще в часи Першої світової війни висунув Зигмунд Лібрович – знаний дослідник історії польського мучеництва в Сибіру, автор монографії «Поляки в Сибіру» (1884). А на вибір Оссолінеуму, як місця розташування «сибірської бібліотеки», вплинуло багато чинників: роль самого Львова (місто іноді наливало «опікуном сибіряків») у збереженні пам'яті про заслання, функція міста як значного видавничого осередку пам'яток такого типу, але передовсім послідовна позиція фундаторів Оссолінеуму щодо значущості документування польської національної спадщини і культури в часи неволі. Проте ця ініціатива припала на фінансово важкий період в історії Закладу і не була втілена.

Данило Кравець з Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника опублікував розвідку, присвячену співпраці між українськими діячами науки і культури та Оссолінеумом протягом 1827 – 1939 рр. Оскільки вже від початків своєї діяльності Заклад нагромадив величезну кількість матеріалів, що стосувалися історії України та українців, то з цих фондів активно користали й українські вчені. Проте їхнє ставлення до Закладу було неоднозначним: з одного боку, його сприймали і високо цінували як бібліотеку, а з іншого, трактували як питомо польську установу, що керується у своїй діяльності винятково національними інтересами. Зрештою, зібрані автором відгуки дослідників про Національний Заклад ім. Оссолінських переконливо свідчать про те, що він мав неабияке значення для розвитку українського наукового середовища в галицькій столиці.

Маріоля Гошовська з Жешувського університету представила на сторінках видання дослідження «Пам'ять» і «історія» інституції. Оссолінеум в міжпоколіннєвій рефлексії поляків (до

1939 р.)». Авторка, приймаючи у статті за вихідний пункт розмежування значень термінів «історія» та «пам'ять», застосовує їх до вивчення львівського Оссолінеуму, який в культурній топографії поляків був визнаний надзвичайно важливим у національному житті. М. Гошовська задається питанням про процес творення в індивідуальній і суспільній свідомості розуміння винятковості статусу львівської книгозбірні, її значення та пов'язаних з нею цінностей. Фактично, це спроба аналізу пам'яті про інституцію крізь призму її наукового пізнання. М. Гошовська звертає увагу на те, що у поширенні цих знань Заклад найбільше завдячував своїм працівникам, які виконували завдання представлення його доробку на різних часових дистанціях. Так, наприклад, двоє стипендіатів львівської фундації – Станіслав Лемпівський та Станіслав Василевський – відіграли, завдяки чудовому науковому вишколу та літературному таланту, ключову роль у збереженні пам'яті про Оссолінеум, створивши перші нариси його історії. Вказуючи на різні напрями досліджень, пов'язаних з історією Оссолінеуму і можливості подальших пошуків, авторка зосереджує увагу на потребі вивчення процесів творення суспільної пам'яті про книгозбірню, виокремлюючи такі теми, як ідея створення, розвиток інституції, роль її очільників тощо.

Маріанна Мовна з Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника представила вельми цікаву роботу про Оссолінеум у дзеркалі путівників Львовом 1871 – 1939 рр. Найбагатшими за обсягом і найбільш історично-інформативними були путівники С. Кунасевича, М. Ковальчука, Ф. Яворського, Й. Вічковського, Б. Януша, М. Орловича, А. Медзиньського, які є важливим джерелом з історії Закладу та вказують на тодішнє розуміння його ролі в культурному житті Галичини.

Роберт Котовський з Варшавського університету вивчав роль Вацлава Ольшевича у порятунку фондів Оссолінеуму у Львові. Як відомо, від 1939 р. Оссолінеум, опинившись під тотальним впливом радянської і німецької окупаційних адміністрацій, був денационалізований та реорганізований, переживаючи найважчі часи за всю історію свого існування. Та завдяки зацікавленій діяльності працівників Закладу, значну частину книгозбірні вдалося зберегти від знищення та розкрадання. З числа цих осіб виокремлюється постать бібліотекаря Вацлава Ольшевича – краєзнавця, що в передвоєнні часи був міністерським чиновником, а в роки війни та в повоєнний час жив і працював у Львові. Тут він присвятив себе праці з книгами як бібліотекар спершу Оссолінеуму, а згодом Української Академії наук, заплативши за вірність інституції неповоротністю до Польщі.

У рубриці «Джерела» опубліковано підготовлену Марекем Мілявським з Домініканського інституту історії в Кракові кореспонденцію між істориками Августом Бельовським та Садоком Барончем. Це листування, котре охоплювало період з 1854 р. до 1872 р., свідчить, що їх єднали приятельські стосунки та взаємна пристрасть до історії. М. Мілявський супроводив видання докладними коментарями та цікавим вступом. Наведена кореспонденція ближче знайомить нас з науковими поглядами обох істориків, вказує на їх товариські взаємини, занурює у реалії життя й атмосферу наукового середовища сучасної їм Галичини.

Адам Свьонтек з Ягеллонського університету підготував до друку рукопис українського журналіста та суспільного діяча Платона Костецького «В справі руській» (1863 р.). Віднайдений у Національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника, текст є цікавим аналізом стану національної свідомості галицьких русинів того часу, адже його автор не лише переказував популярні серед руських еліт ідеї та політичні постулати, але й намагався знайти відповідь на питання про причини негативного ставлення русинів до поляків, пропонуючи рішення, що мали би змінити ситуацію. У цій публікації Адам Свьонтек подав біографічний нарис про Платона Костецького та здійснив критичний аналіз опублікованого джерела.

Павел Серженга з Жешувського університету підготував матеріали про ініціативи Національного Закладу ім. Оссолінських у Львові у міжвоєнний період у справі збору матеріалів до історії Галичини. У 30-ті рр. XX ст. було розроблено програму пошуку матеріалів та архівних джерел з історії краю. А у 1937 р. Заклад у співпраці з Польським історичним товариством та Науковим товариством у Львові зайнявся збором приватних матеріалів з історії соціально-економічного, політичного та культурного життя цих теренів.

Рубрику «Рецензії» відкриває критичний огляд Віталія Яремчука на монографію Віталія Тельвака та Василя Педича «Львівська історична школа Михайла Грушевського» (Львів, 2016). Далі йде огляд Павлом Серженгою видання «Владислав Конопчинський. Щоденник 1918 – 1921, ч. 1 і 2» (Варшава-Краків, 2016). Наступною є рецензія Рафала Стобецького на колективну монографію «Історія у Львівському університеті. Дослідження і навчання до 1939 р.», що вийшла за редакцією Є. Матерніцького, Й. Пісулінської та Л. Зашкільняка (Жешів, 2016). Завершує рубрику огляд Єжи Кузіцкім регіонального періодичного видання «Strykowski Rocznik Muzealny» (Stryków, 2015, t. I.; 2016, t. II.; 2017, t. III).

Остання частина тому присвячена огляду біжучого наукового життя. У цій рубриці «Хроніка» містяться: звіт Агнешки Кавалець про міжнародну наукову конференцію «Львів. Місто – суспільство – культура (Краків, 1–2 червня 2016 р.)»; інформація Єжи Кузіцкім про міжнародну наукову конференцію «1846 рік в Кракові і Галичині – посили, тлумачення, пам'ять (Краків, 16–17 листопада 2016 р.)»; звіт Аліції Масьляк-Мацієвської про міжнародну наукову конференцію «Євреї в Галичині (Жешув, 8–9 червня 2017 р.)».

Подібно до попередніх томів, і цю книгу щорічника завершує сумлінно упорядкована зусиллями польських та українських істориків продовжувана рубрика «Матеріали до бібліографії історії Галичини» за 2012 рік.

Насамкінець відзначимо, що згадані вище розвідки та джерельні тексти помітно збагатили традицію історіографічного осмислення феномену Оссолінеуму та, поза сумнівом, стануть відправними орієнтирами для наступних поколінь дослідників цієї знакової для наших західних сусідів культурної інституції.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018 р.